

KOLEKCJONERSTWO KRAJOZNAWCZE W PTTK

Nasze Towarzystwo ma w nazwie dwa przesłania: turystyka i krajoznawstwo. Obydwa są ruchem społecznym, którego celem jest poznawanie kraju ojczystego i gromadzenie wiedzy o nim oraz upowszechnianie jej w społeczeństwie.

Poznawanie kraju podczas wędrówek turystycznych często wiąże się z gromadzeniem różnych przedmiotów. Są to na przykład: okazy geologiczne, przyrodnicze, dzieła twórczości ludowej, odznaki z imprez a także publikacje, przewodniki, foldery, mapy, widokówki itp. Z czasem tworzą one większe zbiory, które przyczyniają się do poszerzenia wiedzy.

Zbiór przedmiotów, który ma określony układ wraz z właściwymi informacjami stanowi kolekcję krajoznawczą, dzięki której możemy poznać jakąś dziedzinę wiedzy dotyczącej kraju.

Kolekcja na bieżąco powinna być popularyzowana i udostępniana społeczeństwu.

Konsekwencją zaś dobrze rozumianego kolekcjonerstwa jest zabezpieczanie cenniejszych zbiorów od zniszczenia i rozproszenia oraz przekazanie ich następnym pokoleniom.

Taka idea przyświecała też prekursorom krajoznawstwa. Założone w 1873 roku Towarzystwo Tatrzańskie w swoim poszerzonym w 1911 r. statucie przewidywało działalność kolekcjonerską. Tytus Chałubiński i inni członkowie przekazywali swoje zbiory do Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. Duże osiągnięcia w zakresie gromadzenia i upowszechniania zbiorów miał m.in. Oddział Czarnohorski Towarzystwa Tatrzańskiego w Kołomyi. W 1880 r. zorganizował wystawę etnograficzną nad którą patronat naukowy sprawował wybitny znawca folkloru Oskar Kolberg.

Sz szczególnie duże zasługi w zakresie gromadzenia zbiorów, ich upowszechniania i ochrony odniosło założone w 1906 r. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Przewidziany w statucie Towarzystwa zapis: *...gromadzenie zbiorów naukowych dotyczących ziem polskich ...* świadczy o krzewieniu idei poznawania kraju, która szerząc wiedzę rozbudzała uczucia patriotyczne, tak bardzo potrzebne w okresie rozbiorów.

Aleksander Janowski na poparcie słuszności idei ratowania pamiątek narodowych powiedział: *...Giną ślady dawnej kultury a przyszły uczoney nie będzie miał nawet szczątków, z których mógłby odtworzyć ubiegłe doby życia. Kraj nie ma żadnej instytucji, którałożyłaby na cele zbiorów, wszystko więc pozostało do zrobienia inicjatywie prywatnej...* (w przemówieniu z okazji 15-lecia PTK).

Zarząd PTK realizując założenia związane z kolekcjonerstwem powołał komisje: muzealną, ochrony osobliwości przyrody i etnograficzną. W komisjach tych pracowali wybitni naukowcy i działacze jak: Zygmunt Gloger – inicjator pierwszego muzeum etnograficznego, utworzonego w siedzibie Towarzystwa, Kazimierz Kulwieć, Mikołaj Wisznicki i inni. Idea kolekcjonerstwa znalazła też duże uznanie i poparcie wśród członków Towarzystwa. Tworzono placówki muzealne, do których przekazywano liczne eksponaty np. w Kielcach (1908 r.), w Ojcowie (1908 r.), w Lublinie (1938 r.).

Duży dorobek w zakresie kolekcjonerstwa osiągnęły koła krajoznawcze młodzieży szkolnej PTK. Dzięki staraniom twórcy kół Leopolda Węgrzynowicza z Krakowa, zgromadzono w szkołach wiele zbiorów regionalnych, utworzono Muzeum Szkolne w Krakowie oraz przekazano znaczącą ilość cennych eksponatów do Krakowskiego Muzeum Etnograficznego.

PTTK w swojej działalności programowej podjęło kontynuację działań poprzedników (TT, PTT i PTK) w zakresie kolekcjonerstwa. Sprzyjały temu warunki ponieważ powstawały nowe terenowe struktury organizacyjne i nastąpił znaczny rozwój ruchu turystycznego. Organizowano wycieczki i inne imprezy, których uczestnicy zbierali różne przedmioty o charakterze krajoznawczym. Działalność ta sprzyjała

powstawaniu nowych muzeów regionalnych. Zagadnienia muzealnictwa przejęła Komisja Opieki nad Zabytkami, natomiast kolekcjonerstwo pozostało w gestii Komisji Krajoznawczej Towarzystwa.

Rozwój ruchu kolekcjonerskiego w PTTK przyczynił się do gromadzenia zbiorów, przez co wiele cennych przedmiotów uratowano od zapomnienia oraz spełniania roli popularyzatorskiej poprzez prezentowanie zbiorów społeczeństwu. Początkowo dokonywano głównie wymiany znaczków z rajdów i innych wędrówek oraz urządzano niewielkie pokazy na imprezach turystycznych, później zrodziła się potrzeba organizowania większych ekspozycji kolekcjonerskich. Pokazy, giełdy i wystawy trofeów turystycznych stały się miarą zasięgu i prężności działań kolekcjonerskich.

Pierwszym ośrodkiem turystycznym, który zainicjował krajoznawcze giełdy kolekcjonerskie był Klub „Czata 62” przy Oddziale PTTK – Śródmieście w Warszawie. W 1966 roku, podczas zakończenia I Ogólnopolskiego Rajdu Pieszego im. Aleksandra Janowskiego, na dziedzińcu zamku Książąt Mazowieckich w Czersku zorganizowano tzw. giełdę krajoznawczą. W następnych latach Klub ten urządzał podobne pokazy przy okazji masowych imprez turystycznych. W 1971 r. Klub „Czata 62” wraz z Komisją Krajoznawczą Oddziału Śródmiejskiego zorganizował podczas I Centralnego Zlotu Aktywu Krajoznawczego w Bryzglu n/Wigrami, giełdę i wystawę tematycznie związaną z Zamkiem Warszawskim. Impreza cieszyła się wielkim zainteresowaniem, uzyskano nagrodę specjalną ZG PTTK.

Od tej pory corocznie urządzano giełdy oraz wystawy kolekcjonerskie przy okazji imprez turystycznych. Ale kolekcjonerom warszawskim marzyły się stałe wystawy organizowane w stolicy. I tak 13 listopada 1976 r. Komisja Krajoznawcza Oddziału Śródmieście zorganizowała w Warszawie pierwszą z nazwy „Giełdę Kolekcjonerów Krajoznawców”. *...Impreza cieszyła się niebywałym powodzeniem i dowiodła, że zbieractwo przedmiotów o charakterze krajoznawczym zatacza coraz szersze kręgi... jak pisał „Światowid”.*

Ze względu na tak duże zainteresowanie kolekcjonerstwem krajoznawczym Oddział PTTK Śródmieście w Warszawie zaczął organizować giełdy dwudniowe. Uczestniczyli w nich liczni wystawcy indywidualni a zbiory uzyskiwały wyróżnienia. Podczas V Giełdy w 1979 r. Klub „Czata 62” zaprezentował pamiątki związane z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym. Zbiory te na prośbę ZG PTTK otworzyły wystawę okolicznościową w czasie III Kongresu Krajoznawczego w Płocku w 1980 r.

Drugim z kolei prężnym ośrodkiem popularyzującym kolekcjonerstwo krajoznawcze był Ośrodek PTTK w Opolu. Tam od 1974 r. organizowano Ogólnopolskie wystawy i giełdy znaczka turystycznego oraz spotkania kolekcjonerskie. Organizatorzy tych imprez wnieśli duży wkład w umasowienie propagandowej i artystycznej rangi znaczków. Dużym zaangażowaniem szczególnie wyróżnił się Leopold Ziółkowski.

Pojawiało się coraz więcej inicjatyw co skłoniło Komisję Krajoznawczą ZG PTTK do nadania ruchowi kolekcjonerskiemu kształtów organizacyjnych. W 1973 r. przeprowadzono ankietę sondażową w sprawie zainteresowań kolekcjonerskich członków Towarzystwa. W wyniku ankiety Jacek Węgrzynowicz i Anna Becker-Kulińska z ZG PTTK stworzyli wykaz kolekcjonerów-krajoznawców i ich zbiorów. Zachodziła też potrzeba utworzenia systemu wyróżnień dla kolekcjonerów. Projekty regulaminów: Plakietki Zbiorów Krajoznawczych (za różne tematycznie zbiory krajoznawcze) opracowali Adam Czarnowski i Tadeusz Sobieszek, Ekslibrisu Krajoznawcy Bibliofila (za zbiory wydawnictw krajoznawczych) opracowali Bronisław Cmela, Nikodem Błażewski, Edwin Kozłowski. Po dyskusji projekty regulaminów zostały zatwierdzone przez Komisję Krajoznawczą i przyjęte w 1974 r. przez Zarząd Główny PTTK. Równocześnie Adam Czarnowski i Tadeusz Sobieszek, prekursorzy i inicjatorzy kolekcjonerstwa krajoznawczego, aktywnie uczestniczyli w pracach nad organizacją ruchu kolekcjonerskiego w ramach przygotowań do Kongresu Krajoznawczego w Płocku.

W dniach 21 – 22.10.1978 r. zorganizowana została w Lublinie sesja przedkongresowa „Zbieractwo i kolekcjonerstwo”, referaty wygłosili: Tadeusz Chmielewski, Adam Czarnowski, Henryk Gawarecki, Zygmunt Nasalski, Tadeusz Sobieszek, Marek Wyszowski. Sesji towarzyszyła wystawa zbiorów krajoznawczych przygotowana przez istniejący już Klub Kolekcjonerów Krajoznawców „Chomik”.

Lubelska sesja dokonała pierwszego w PTK podsumowania i oceny stanu kolekcjonerstwa krajoznawczego w Polsce. Tam też zrodziła się myśl utworzenia przy Komisji Krajoznawczej ZG PTTK specjalistycznego organu, który zajmowałby się rozwojem i koordynacją działań kolekcjonerskich w Towarzystwie, opracowywaniem metodyki i teorii kolekcjonerstwa krajoznawczego oraz przyznawaniem funkcjonujących już od 1.01.1975 r. wyróżnień: Plakietki Zbiorów Krajoznawczych i Ekslibrisu Krajoznawcy Bibliofila.

Jak już wspomniałem, w Lublinie funkcjonował Klub Kolekcjonerów Krajoznawców „Chomik” utworzony w 1976 r. w Oddziale PTTK przy Izbie Rzemieślniczej. Swoją działalność wystawienniczo-popularyzatorską rozpoczął w kwietniu tegoż roku od zorganizowania Wystawy znaczków i plakietek turystycznych. Następne cykliczne imprezy organizowane z przerwami do dziś pod nazwą Ogólnopolskich Giełd i Wystaw Trofeów Turystycznych a później Ogólnopolskich Wystaw Kolekcjonerskich cieszyły się dużym zainteresowaniem kolekcjonerów z całego kraju.

Wspomniany Klub organizując imprezy kolekcjonerskie miał początkowo na celu popularyzację symboliki i treści krajoznawczej zawartej w odznakach turystycznych. Współdziałał w tym zakresie z krakowskim artystą plastykiem Januszem Trzebiatowskim, który na odrębnej wystawie zaprezentował znaczki własnego projektu o wysokim poziomie estetycznym.

Aktywnością w działalności Klubu „Chomik” i wielokrotnym uczestnictwem w wystawach wyróżnili się krajoznawcy: Tadeusz Chmielewski, Wojciech Kowalski, Tadeusz Kamiński, Stanisław Miształ, Tadeusz Sobieszek, Hanna i Marek Wyszkwoscy – wszyscy z Lublina, Irena i Mieczysław Kołodziejczykowie ze Świdnika, Marian Pawłowski z Sobieszyna.

Spośród zamiejscowych uczestników wystaw, wielokrotnie nagradzanych wymienić należy: Krzysztofa Kończewskiego z Piły, Romana Binka z Krakowa, Barbarę Wojtczak z Łodzi, Adama Bartolda z Wrocławia, Tadeusza Konieczkę z Inowrocławia.

Dotychczas Klub zorganizował 19 ogólnopolskich wystaw, 4 sesje kolekcjonerskie a członkowie Klubu aktywnie uczestniczyli w wielu imprezach na terenie kraju.

Uatrakcyjnieniem lubelskich wystaw było wręczanie „Trofeum Chomika” uczestnikom, którzy trzykrotnie eksponowali swoje zbiory.

Do ruchu kolekcjonerskiego włączyły się również Kielce, gdzie 25.03.1979 r. zorganizowano sejmik przedkongresowy „Zbiactwo i kolekcjonerstwo własne, ich źródła i znaczenie dla krajoznawstwa”. Referaty wygłosili: A. Czarnowski, W. Pyzik, T. i Z. Sabatowie.

Prężnym ośrodkiem Towarzystwa, który w znamienny sposób przyczynił się do krzewienia idei kolekcjonerstwa krajoznawczego był Kraków. Tam od 1979 r. działał Klub Kolekcjonerów Krajoznawców przy Komisji Krajoznawczej ZW PTTK. Inicjatorami jego byli: Barbara Twaróg, Roman Binek i Stefan Rypuszyński. Aktywnym członkiem Klubu był też Stanisław Bily. Klub organizował wystawy kolekcjonerskie z okazji Krakowskich Dni Turystyki, Jubileuszu Oddziału Akademickiego i Koła PTTK Nr 3 przy BP Biprokwas, X Wojewódzkiego Zjazdu PTTK, a także pokaz młodzieżowy. Wszystkie te imprezy cieszyły się dużym zainteresowaniem. W celu przybliżenia tematyki kolekcjonerskiej szerszej rzeszy zbieraczy-członków PTTK, Klub wydawał „Informator kolekcjonera”. Podobna działalność rozwijała się również w innych ośrodkach Towarzystwa. Do bardziej znaczących zaliczyć należy Oddział PTTK w Wałbrzychu, który zorganizował Wystawę Odznak Turystycznych (1979) oraz inne imprezy o zasięgu regionalnym, Oddział PTTK w Jędrzejowie, który w latach 1979 – 1980 zorganizował dwie wystawy plakietek i proporczyków turystycznych oraz PTTK w Elblągu – inicjator lokalnych wystaw zbiorów krajoznawczych.

Działalność kolekcjonerska wśród krajoznawców rozwijała się też w innych ośrodkach w kraju jednak miała znacznie mniejszy zasięg.

W wyniku wielu dyskusji wśród krajoznawców, szczególnie na sejmikach przedkongresowych, w czerwcu 1979 r. złożono wniosek w sprawie powołania Zespołu do spraw kolekcjonerstwa. Następnie w sierpniu tegoż roku na IX Centralnym Zlocie Aktywu Krajoznawczego w Czarnowie powołano Podkomisję Kolekcjonerstwa Krajoznawczego przy Komisji Krajoznawczej ZG PTTK z siedzibą w Lublinie w oparciu o działalność Regionalnej Pracowni Krajoznawczej oraz współdziałanie członków Klubu Kolekcjonerów Krajoznawców „Chomik”.

Na pierwszym zebraniu w dniu 14.09.1979 r. Podkomisja ukonstytuowała się w następującym składzie: przewodniczący – Tadeusz Sobieszek (Lublin), wiceprzewodniczący – Adam Czarnowski (Warszawa), sekretarz – Tadeusz Chmielewski (Lublin), członkowie: Mieczysław Kołodziejczyk (Świdnik), Wojciech Lipniacki (Szczecin), Zygmunt Nasalski (Lublin).

Podczas II i III kadencji przewodniczącym Podkomisji był Adam Czarnowski a w jej składzie znaleźli się: Roman Binek (Kraków), Sławomir Braclaw (Lublin), Wojciech Kowalski (Lublin), Stanisław Miształ (Lublin), Janusz Motyka (Przemyśl), Witold Nastiuszonek (Warszawa), Jerzy Nowok (Zabrze), Marek Wyszowski (Lublin).

Podkomisja stawiała sobie za główny cel podnieść rangę kolekcjonerstwa. Jako program działania przyjęto tezy:

- kolekcjonerstwo ma służyć rozwijaniu i popularyzacji wiedzy o kraju,
- kolekcjonerstwo ma chronić przedmioty kultury materialnej przed zniszczeniem i zapomnieniem (szczególnie związane z obyczajowością),
- kolekcjonerstwo ma wzbogacać ruch kulturotwórczy.

Na Kongresie Krajoznawczym w Płocku w 1980 r. przyjęto do Krajoznawczego Programu Turystyki zapis: *...Należy rozwijać i popierać zbieractwo i kolekcjonerstwo krajoznawcze związane z turystyką...* . Podobnie w 1985 r. Plenum ZG PTTK poświęcone udziałowi Towarzystwa w kulturze narodowej podjęło m.in. uchwałę o popieraniu kolekcjonerstwa krajoznawczego. Problematyka i rola kolekcjonerstwa były przedstawione na wielu centralnych i regionalnych naradach zajmujących się historią i kulturą Polski.

Miernikiem rozwoju kolekcjonerstwa wśród krajoznawców jest m.in. ilość zdobytych odznak kolekcjonerskich. W latach 1975-87 przyznano 599 odznak, w tym: Plakietka Zbiorów Krajoznawczych – 287, Ekslibris Krajoznawcy Bibliofila – 312. W celu dalszego upowszechniania kolekcjonerstwa należało dokonać nowelizacji dotychczasowego systemu odznak.

Nowy system odznak kolekcjonerskich opracowany przez Adama Czarnowskiego i Wojciecha Lipniackiego został przyjęty przez Prezydium ZG PTTK i obowiązywał od 1.01.1988 r.

Nie wzbudził on jednak większego zainteresowania, przyznano niewiele nowych odznak. Przyczyn należy upatrywać w zmianach jakie dokonały się w strukturach organizacyjnych Towarzystwa. Likwidacja wojewódzkich jednostek i brak możliwości finansowania imprez turystycznych uniemożliwiły popularyzację wspomnianego systemu odznak.

Do ważniejszych zadań jakie realizowała Podkomisja Kolekcjonerstwa Krajoznawczego było organizowanie sesji problemowych połączonych z wystawami zbiorów krajoznawczych: w Szczecinie – „Kolekcje autorskie”, w Lublinie – „Pamiętki po PTK”, w Łodzi – „Odznaki i znaczki turystyczno-krajoznawcze, w Lublinie – „Ekslibris i bibliofilstwo krajoznawcze”, w Zamościu – „Zbiory pocztówek w kolekcjonerstwie krajoznawczym, w Kielcach – „Warsztaty kolekcjonerskie, w Pile – Międzywojewódzkie Seminarium”, w Lublinie – „70-lecie Polski Niepodległej w zbiorach kolekcjonerskich”.

Ważną z historycznego punktu widzenia jak również przyszłości kolekcjonerstwa krajoznawczego była zorganizowana w 1989 r. w Lublinie Sesja z okazji 10-lecia Podkomisji. Zaprezentowano na niej opracowany przez Stefana Aniołę i Adama Czarnowskiego Raport o stanie kolekcjonerstwa krajoznawczego przedstawiający historię Podkomisji i jej rolę jaką odegrała dla PTTK.

Wymienione imprezy kolekcjonerskie, chociaż inspirowane przez Podkomisję były także realizowane przez muzea, placówki kulturalne i inne np. sesje w Lublinie i Zamościu. Z okazji w/w sesji wydawano też publikacje.

Dużą wagę Podkomisja przywiązywała do włączania młodzieży do ruchu kolekcjonerskiego. Organizowano pokazy młodzieżowych zbiorów na Ogólnopolskich Turniejach Turystyczno-Krajoznawczych np. w Piotrkowie Trybunalskim, Uniejowie, Piwnicznej, Pokrzywniej. Ponadto Klub Kolekcjonerów przy ZW PTTK w Krakowie zorganizował w 1984 r. wspomniany już Pokaz Młodzieżowych Zbiorów Krajoznawczych.

Z inicjatywy Podkomisji organizowano też wystawy kolekcjonerskie na CZAK-ach m.in. w Chorzowie, Lublinie, Fromborku, Zgorzelcu, Elblągu, Częstochowie, Łęczycy. Są one kontynuowane, ale ilość wystawców nie zawsze jest zadawalająca.

Członkowie Podkomisji popularyzujący kolekcjonerstwo krajoznawcze trzykrotnie w latach 1986-88 prezentowali swoje zbiory w Warszawie w siedzibie ZG PTTK.

Do interesującej działalności kolekcjonerskiej należy inicjatywa zorganizowania przez Henryka Stopikowskiego z Grudziądza Małej Galerii Ekslibrisu. Wystawy małych dzieł grafiki krajowej i zagranicznej organizowane są z Jego zbiorów.

Kolekcjoner ten od 1989 r. był organizatorem Międzynarodowego Biennale Ekslibrisu z udziałem twórców z całego świata.

Doniosłą rolę dla kolekcjonerstwa odegrała Podkomisja poprzez swoje liczne wydawnictwa – broszury informacyjne i metodyczne. Była to m.in. seria pt. „Kolekcjonerstwo krajoznawcze”. Omawiano tam bieżące wydarzenia kolekcjonerskie w PTTK. Ponadto wydawano opracowania tematyczne: historia kolekcjonerstwa krajoznawczego, rodzaje zbiorów, ich układ i opracowanie, konserwacja i przechowywanie znaczków metalowych, gromadzenie fotografii.

Wychodziły też broszury, które przedstawiły problematykę poszczególnych sesji kolekcjonerskich. Autorem większości tekstów był Adam Czarnowski, a ponadto pisali: Tadeusz Chmielewski, Roman Binek, Wojciech Lipniacki i inni.

Ważnym wydawnictwem dla kolekcjonerów było pionierskie opracowanie „Katalog pocztówek PTK cz. I (wyd. 1988 r.) autorstwa Adama Czarnowskiego – wybitnego znawcy tego tematu. Wielkie zainteresowanie kolekcjonerów tą problematyką skłoniło autora do obszerniejszego opracowania katalogu „Pocztówki PTK – obraz ojczystego kraju i tożsamości narodowej” (wyd. 2003r.). W tym wydaniu autor skatalogował i opisał zdecydowaną większość pocztówek emitowanych przez Centralę i oddziały terenowe PTK. Pocztówki te wzbudzały coraz większe zainteresowanie z uwagi na ich wartość dokumentalną i kolekcjonerską. Dlatego też kolekcjonerzy – filokartyści z Lublina: Bohdan Dunin-Wilczyński i Wojciech Kowalski wydali Album „Piękna nasza Polska cała” – Pocztówki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego” (wyd. 2007) z okazji 100-lecia wydawcy, pierwszej polskiej społecznej organizacji, która w znacznym stopniu przyczyniła się do udokumentowania i rozpowszechniania obrazu ziem ojczystych.

Mimo wielu osiągnięć Podkomisja Kolekcjonerstwa Krajoznawczego przestała istnieć wraz z likwidacją wojewódzkich struktur PTTK w 1991 r. Dopiero w roku 1995 przy Komisji Krajoznawczej ZG PTTK powołano Zespół do spraw kolekcjonerstwa jako kontynuator działalności Podkomisji. Powstaje też Korespondencyjny Klub Kolekcjonerów Krajoznawców z siedzibą w Opolu – nazwany w skrócie „4K”. Inicjatorem i prezesem tego Klubu jest Henryk Paciej, który dzięki swojej pasji zwerbował około 120 członków.

Klub wydaje „Biuletyn kolekcjonerski”. W latach 1995 – 2000 wychodził on jako kwartalnik, a od 2001 r. ukazuje się jako rocznik. Jednocześnie w latach 2001 – 2005 w miesięczniku „Na szlaku” publikowano comiesięczną kolumnę pt. „Na kolekcjonerskim szlaku”. Od grudnia 2006 r. ukazuje się on w wersji elektronicznej. Klub „4K” ma własną stronę w internecie oraz strony poświęcone bibliografii publikacji kolekcjonerskich i kolekcjonerom-krajoznawcom.

Jak wynika z przedstawionego materiału ruch kolekcjonerski ma poważne osiągnięcia zarówno pod względem organizacyjnym jak i programowym. Spopularyzowano różnorodne formy praktycznego kolekcjonerstwa, wykorzystując indywidualne zainteresowania i twórcze pomysły oraz tworząc dokumentację historyczną, społeczną i kulturową poszerzając wiedzę o kraju.

Celowym jest dalsze upowszechnianie tego ruchu szczególnie wśród młodzieży.

W obecnej dobie, kiedy technika zdominowała nasze życie, ruch kolekcjonerski wpływa na humanizację zainteresowań i zachowania wartości dziedzictwa kulturowego.